

Braun Róbert: A szlovén nemzeti eszme napjainkban.*

1. Taaffe kormánya és a szlávok.

Bleiweis életének vége felé került hatalomra gróf Taaffe, aki idáig leghosszabb ideig, 14 évig (1879—93) volt Ausztria miniszterelnöke. Körülbelül egy időben volt hatalmon Tisza Kálmánnal (1875—90), de úgy tehetségben, mint energiában messze mögötte maradt Tiszának. Mint a császár idáig legbizalmasabb embere, ifjúkori barátja jött és szinte nyomtalanul távozott, holott Tiszának sok bizalmatlanságot kellett eloszlatnia, mikor pedig 15 év múlva távozott, azt lehetett mondani, hogy hatalma mitsem csökkent, szelleme pedig mai napig szinte változatlanul él tovább abban a pártban, mely csekély megszakítással máig is uralkodik Magyarországon.

Taaffe teljesen a pártok fölött állt, személyileg egyformán távol volt tőle mindenféle nemzetiségi érdek. A vallási és osztályérdek sem volt benne egyik irányban sem erős, ő csak egy célt ismert: az uralkodó személyes tetszését elnyerni. E cél elérésére nem szeretett erős eszközöket használni, inkább kedvére volt az ellentétek elsimítása, befolyásos vezetők megnyerése, kompromisszumok, paktumok, melyekben egységes, elvi álláspontot találni fölötté nehéz lett volna, az a politika, melyet ő maga a *fortwursteln* halhatatlanná vált szóval oly kitűnően jellemezte.¹ Igyekezett minden pártot megnyerni és ha tőle függött volna, az összes pártokkal kormányzott volna. Bár lassanként mozaikszerű minisztériumából kiváltak a német: liberálisok és újból a konzervatív-katolikus pártok és a szlávok voltak túlsúlyban, azonban a Hohenwart-féle föderalizmus kora lejárt. Taaffe sohasem állt teljesen a szlávok pártjára, hanem elsősorban dinasztikus szempontból a központi orgánumok érdekeit védte. Hogy előtte már hová fejlődött a nemzetiségek követelése, azt mutatja, hogy egyetlen napon, 1874 március 26-án, a budget-vitában a következő nem-német főiskolák felállítására került szóba: Prágában cseh, Triesztben olasz, Bukovinában rutén, Laibachban délszláv egyetem, Brünnben cseh és Lembergben lengyel műegyetem. Taaffe nem helyezkedett a nemzetiségi követelésekkel szemben a semmit vagy mindent

* Lásd még a szerzőnek e folyóirat 1917. évi 36. kötetében *A szlovén, kérdés kezdetei* (193—215. 1.) és *A szlovén kérdés 1848-tól Bleiweis haláláig*. (198—215. 1.) című cikkeit.

¹ L. R. Charmatz: *Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907*. 2 k. Leipzig: Teubner, 1912. II. k. 15. 1.

megadás elvi álláspontjára, ő csak a közvetlen jövőre gondolt és amikor egy-egy párt nagyon hangos volt és nagyon fenyegetőzött, koncul odavetett valami engedményt. Ennek eredménye természetesen az lett, hogy csakhamar valamennyi párt a lármás követelések terére lépett a fórumon, míg a háttérben csendes alkudozások folytak. A pártokban kivétel nélkül elhalványultak az elvek és jó volt, ha az egyéni érdekek a lokálpatriotizmus magaslatáig emelkedtek. Minthogy a minisztérium maga is igen heterogén összetételű volt, a kormány egységes együttműködése egyre nehezebb lett. Például a szlovének a cseh Prazák igazságügyminisztertől sokkal könnyebben kaptak nemzetiségi kedvezményeket, mint a német közoktatásügyi minisztertől.

A külügyi irány a szlávokra nézve kedvezőtlen fordulatot vett. Ha a *Slovenski Narod* szerint már a Monarchia két állama közti 1867-es kiegyezés is „nem más, mint német-magyar szövetség a szlávok ellen”, az 1879-i szövetség a Monarchia és Németország közt, melynek éle Franciaország és Oroszország ellen irányult, még inkább tűnhetett fel szlávellenesnek, amit csak még jobban hangsúlyozott Olaszország későbbi csatlakozása e szövetséghez. Ez utóbbi tény által a Monarchia keze kötve volt az ausztriai olaszokkal szemben, akik így sohasem érezték annyira a kormány kezének súlyát, mint a befolyásos külföldi protektor nélküli délszlávok. Pedig 1878-ban még felmerült úgy a klerikális, mint a liberális szlovén lapban az az eszme, hogy az összes erőket a kisebb ellenállási vonal felé kell koncentrálni, vagyis egyelőre nem a németek ellen harcolni Karintiában és Krajnában, hanem az olaszok ellen Görzben és Isztriában, minthogy „az olaszokért a bécsi kormány nem fogja annyira exponálni magát, mert hisz ismeri szándékait”. (*Slovenec*.) Ezt a természetes taktikát a hármasszövetség lehetlenné tette és mai napig a szabály az volt, hogy a németek (például Triesztben és Görzben) az olaszokkal együtt szavaztak a szlovének ellen. Igaz, hogy a földrajzi helyzet is a szlovének ellen van, mert az Adria felé az olaszok sehol sem találják magukat kompakt német lakossággal szemben, elleuben a szlovéneket e helyzet a németek és olaszok közös ellenségévé tette, akik, ha választaniok kellett, inkább egymással szövetkeztek, mint a kulturátlanabb, szegényebb és presztízsnélküli szlovénekkal.

Taaffe nem állt ugyan a szlávok pártjára, de a cseheknek tett nagy engedményeivel és Galícia autonómiájának megadásával nagyon megingatta a németek uralmát. Prijatelj joggal mondja róla, hogy a feltétlen német uralmat örökre eltemette Ausztriában.² Mikor a mérsékelt liberalizmus és nacionalizmus a német kispolgárság előtt olybá tűnt, mint amelynek további követése által a vezetés biztosan kisildik kezéből, a liberalizmust klerikalizmus, a mérsékelt nacionalizmust pedig irreden-

² Ivan Prijatelj: *Jankó Kersnik. Njega delo in dóba*. 1—2 k. Ljubljana 1910—14. II. k, 177. 1. E terjedelmes mű egy író életrajzának keretében a legjobb forrásmű a legújabb (1860—96) szlovén történetre nézve.

tizmus váltotta fel. Lueger volt az egyik irány képviselője, Schönerer a másiké. Míg azonban Lueger, mint helyes ösztönű réalpolitikus, politikája alapjává a dinasztiai és a katolicizmust tette, az utóbbi ezek ellen akart konzervatív politikát csinálni Ausztriában. Amikor e két férfiú volt a tömegek hőse a németeknél, kiknek nacionalizmusa kénytelen volt a konzervatívokhoz menekülni, a cseh nemzeti radikalizmus ugyanekkor aratta legszebb diadalait Grégr alatt, aki az óliberális irány helyett a határozott szabadelvűség irányába terelte a cseh nemzeti ügyet.

2. Szlovén politika Bleiweis óta máig.

Az osztrák politika általános elsekélyedése Taaffe alatt természetesen a szlovénekkel is érezte hatását. Az összes szlovén területek egyesítése vagy a horvátokkal való egyesülés soha utópisztikusabbnak nem tűnt fel a szlovén politikusok előtt, mint ekkor. Nagy koncepciók — még szlovén értelemben véve is — teljesen kilátástalanok voltak. Kijárások, paktumok a kormánnyal, az ellenpárttal, a németekkel egy-egy állásért, szóval a legelpusztítóbb guerillaharc járta. Egy új gimnázium már óriási ügynek látszott, némelyek szinte azt hitték, hogy egy szlovénnyelvű gimnáziumon múlik az egész nemzet jövője. Ádáz harcok folytak a laibachi gimnáziumi igazgatói állásért, melyre Suklje, a szlovén óliberálisok vezére pályázott és melynek mással való betöltése miatt elkeseredetten készült visszavonulni a politikai élettől. Harcok folytak egy-egy szlovénnyelvű párhuzamos osztályért, sőt azért, hogy egy osztályban mely tárgyakat tanítsanak szlovénül. Suklje, a nemzeti guerillaharc e tipikus vezére, valóságos zsaroló politikát folytatott, folyton azzal ijesztgetve a kormányt, hogy a szlovének az ifjúcsehek radikális politikáját fogják követni egy-egy követelés megtagadása esetén. Hogy a kormány kegyét megtartsa és a maga mérsékelt és megbízható voltát igazolja, a krajnai tartomány gyűlésen pártjával paktumot kötött a klerikálisok ellen a németekkel, ahol késhegyig menő harc folyt egy 1500 forintos budgettételért, melyet a második tartományi nyelvnek (tudniillik a németnek) sikeres tanításáért kellett a tanítók közt szétosztani. Így sikkadt el ebben a kompromisszumos politikában minden elv: Suklje pártja (találó névvel elasztikusoknak csúfolták őket), hogy a nemzetiséget megmentse, a kormányhoz csatlakozott, aztán pedig, hogy a kormánnyal való jó viszonyt megmentse, feladta nemzetiségi elveit. Nemsokára a szlovének fele kilépett a kormánypártból, de egy párthoz sem csatlakozott, abban a hallgatólágos avagy talán nem is hallgatólágos megegyezéssel a bennmaradókkal, hogy annál nagyobb nyomatékkal követelhessenek nemzeti és személyi előnyöket.

A szlovén pártviszonyok továbbra is a régi kaotikus állapotban maradtak. Bár a katolikusok igyekeztek a liberálisokat kiugratni az egységes pártból, ezek semmiképen sem akartak szint vallani. Ha az ember a *Slovenski Narod*-ot olvassa, szinte azt hinné, hogy talán csak a katolikusok nézték tévedésből liberálisnak. De szó sincs róla. Igen sok liberális, különösen Suklje,

megütköztek a *S. N.* túlzott liberalizmusán, mely elidegeníti tőlük a mérsékelt elemeket. Suklje „elasztikus” elvtársaihoz írt leveleiben nem győz eleget panaszkodni a radikálisok intranzigens magatartásán. Ezek után elgondolható, mennyire mérsékelték és konciliánsok lehettek a nem-radikálisok. Különben hallgassuk meg magát Sukljét, amint *városi* választók előtt beszél: „Felfogásomat és múltamat illetőleg haladó vagyok. De minél jobban tanulmányozom az emberiség fejlődését, annál inkább belátom, hogy mily szükséges a népnek az erős vallásos meggyőződés.” (*S. N.* 1889. 204. sz.) A magyar olvasó is régi ismerősként üdvözölheti ezt a maga tisztaságában mutatkozó oliberális szólamot: a *népnek* kell a vallás, *neki* nem!

Mikor a szlovén pártélet ennyire elposványosodott, közfeltűnést keltettek egy fiatal papnak, dr. Anton Malmiéának a *Slovewec*-ben megjelent, Preserent illető irodalmi kritikái.¹ líár e kritika teljesen a középkori aszketizmus alapján bírálta ezt a kiváló költőt, ki a legnagyobb kultúrértéket jelenti a szlovén, sőt az egész délszláv irodalomban, megvan az a nagy érdeme, hogy határozott és következetes, minden megalkuvás nélküli politikai, erkölcsi és az élet minden részletére kiterjeszkedő világnézet megjelenése a szlovén közéletben. E jelenség kivált a liberálisok körében keltett valóságos rémületet. Nem tudtok és nem mertek neki válaszolni. Mert mi szavuk leheteti a liberálisoknak, mikor Mahnič új folyóiratában, a *Rmiski Katolik*-ban (Római Katolikus) így ír: „Katolikusok akarunk lenni nemcsak otthon, nemcsak a templomban, hanem a politikában, az iskolában, az irodalomban: mindenütt és mindenkor! ... Egyetlen határozott szó és oda van bátorságuk: holnap térden állva imádják előttünk a „hitet”. Mert amikor a liberálisnál kenyérről van szó, hamar észretér, a liberális az ő „meggyőződés”-éért, az ő „eszme”-jéért egyetlen napig sem fog bőjtölni.” (I. évf. 47. 1.) A liberálisok erre elhallgattak és nem igen válaszoltak Mahničnak, ellenben folyton úgy érezték, hogy szigorú, kérlelhetetlen ellenőrzés alatt állnak. Például egy folyóirat szerkesztője egy barátjának így ír egy cikk közlését illető aggályairól: „... és ami a fődolog — provokálni fogjuk vele Mahničot. És ki fog vele kiállni? Én nem!” (Prijetelj i. m. II. k. 460. 1.)

Mahnič pedig és elvtársai, többnyire fiatal papok, neki láttak, hogy megvalósítsák a katolikus szervezkedést. Nem használt a liberálisok bujkálása, a szakadásnak be kellett következnie. A liberálisok szorongatott helyzete különben érthető. Tulajdonképpen mindig hadseregnélküli vezérek voltak. Bár többnyire paraszt apák gyermekei voltak, iskolai nevelésük, műveltségük folytán a német polgári liberalizmus légkörébe kerültek, mely azonban szlovén földön, a buzgó katolikus parasztság és a többnyire idegen városok és városkák közt nem találhatott mai napig sem termékeny talajra. Érezték, hogy amely pillanatban a katolicizmus nyílt ellenségeiül vallják magukat, vége vezetőszerrepüknek, melyről már anyagi okokból

³ Ezek később könyvalakban is megjelentek: *Dvanajst večerov*. Gorica, 1887. 194. 1.

sem akartak lemondani. A szlovén intelligencia nagy részét állami hivatalnokok tették ki,⁴ már pedig ez; az intelligencia csakis oly alapon tarthatott igényt hivatalokra, hogy ők képviselik a népet. Minthogy tudták, hogy politikai felfogásuk teljesen ellenkezett a népével, igyekeztek e felfogást homályban tartani és annak csupán közösen elfogadott programmpontját, a nacionalizmust előtérbe tolni. Akadtak persze a világi intelligencia körében is meggyőződéses katolikusok, ellenben nem kevesen voltak a fiatal stréberek, kik helyes gyakorlati érzéssel értele éltek a klerikális párt jövő esélyeit és politikai pályájukat e párthoz való csatlakozással siettek megalapítani. Ezért akadnak máig is a katolikus vezetők közt olyanok, kikben túlteng a hatalomvágy, kiknek az erős organizáció, a kézzelfogható eredmények, az ügynevezett reálpolitika mindenekfölött imponál és kik teljesen figyelmen kívül hagyják a politikai eszközök biztosításáért folytatott harcban a végcélt. E vezetőkkel való informatív jellegű beszélgetés e sorok írójában oly te le impressziót keltett, hogy egynémelyikükből a katolicizmus teljesen kiszorította a kereszténységet.

A klerikális párt első szervezete a *Slovensko drustvo* (szlovén egyesület) romjain alapult *Katolicko politično drustvo* (katolikus politikai egyesület) volt. E szervezkedésben nagy szerepet vitt egy fiatal ügyvédjelölt, dr. Susterčič Ivan, a párt mai vezére, akinél nagyobb politikai hatalomra Bleiweis óta egy szlovén sem tett szert. Az egyesület első tette a felekezeti iskolák létesítéséért kezdett akció volt. Az új párt erélye rémületet keltett a liberálisok közt. Dr. Tavčar, a fő radikális-liberális, sietett kijelenteni: „Mi a valóságban konzervatívek vagyunk.”⁴ (*S. N.* 1890 május 3.) A *S. N.* pedig így ír: „Azt állítom, hogy a keresztény álláspont, éppen amennyiben keresztény, reánk nézve a liberális álláspont is. A liberalizmus ugyanis nem ellenkezik a kereszténységgel, mert hisz adakozót, bőkezűt, jótékonyt, előítéletnélkülit jelent.” (1890. 214. sz.)

E köntörfalazás közepette szokatlan jelenség az 1890-ben Triesztben meginduló szocialista *Delavski list* (Munkáslap) első számának támadása a felekezeti iskolák ellen. A hitoktatás eltávolítása az iskolákból oly hallatlan követelésnek tűnt fel a klerikális *Slovenec* előtt, hogy hamarjában azt sem tudta, hogy mit feleljen rá: „Uraim, meggondoltátok, hogy mit írtatok le? Ennyire még nem vagyunk!” (1890. 263. sz.)

A katolikusok szervezkedésére a liberálisoknak is kellett tenniük valamit. A közös veszedelem egy pártba hozta az elasztikusokat és a radikálisokat. A vezérek, Suklje és Tavčar összejöttek a vasúti vendéglőben és mint Suklje írja: „Intenzív tárgyalások közben három üveg pezsgőt ürítettünk, (személyileg is közeledtünk egymáshoz és — T. mérsékeltebb lett — politikailag is.”⁵ 1891-ben megalakult a párt, bár a *S. N.* még mindig reménykedett az egységben. A katolikusok azonban azzal feleltek erre, hogy: aki nincs velünk, ellenünk van. A liberális szervezkedésből teljes politikai tájékozatlanság és érzéketlenség

⁴ Prijatelj i. m. II. k. 13. 1.

⁵ Prijatelj i. m. II. k. 371. I.

látszik. Az első pártgyűlésen az egyetlen jelentős iparos, egy szabó, felhívta a figyelmet a társadalmi kérdésre, mire Tavčar azt ajánlotta, hogy majd a jövő gyűlésen képviselje „valaki” (így!) az iparosság érdekeit is. A klerikalizmust illetőleg azzal vigasztalta magát: „Most divatban van, pár év múlva pedig úgy eltűnik, mint minden, ami fölösleges.” „A keresztényszocializmussal komoly ember nem törődik.”⁶

E jóslat egyáltalában nem valósult meg. A klerikalizmusnak eszébe sem jutott eltűnni, a keresztényszocializmussal pedig igen komoly emberek voltak kénytelenek törődni. Mahnič politikájának diadala, az első szlovén katolikus kongresszus, mely külsőleg is impozáns volt és fontos gyakorlati eredményeket ért el, 1892-ben jött össze. A Mária-egyletek, középiskolai és egyetemi hallgatók katolikus egyletei, tudományos folyóirat alapítása, katolikus tanítóképző és gimnázium, propagandisztikus munka, mindezek részletesen tárgyaltnak és Sustercic nem ok nélkül mondta a kongresszus végén: „A jövő választásoknál, reméljük, győzni fog a katolikus párt.” Nemsokára pedig megjelent a politikában dr. Krek János, aki a munkásokat szervezte keresztényszocialista alapon és fogyasztó- és termelőszövetkezetek alapítása által fokozta a katolikusok erejét.

A szlovén munkások szervezkedése 1868-ig megy vissza, amikor az első szakegylet, a nyomdászoké keletkezett. Az első általános munkásegylet Triesztben létesült 1869-ben, Schultze-Delitzsch elvei alapján. E mozgalmakban eleinte polgári elemek bőven szerepeltek. Azonban csakhamar jelentkezett a nemzeti-ség kérdése, 1871-ben pedig a cipészek sztrájkot kezdtek, úgy hogy a polgári résztvevők elhidegültek a mozgalom iránt. Már 1871-ben keresztény jellegű szocialista irány is mutatkozik.⁷ 1880-ban történt a szociáldemokrata szervezkedés első kísérlete. Mindkét párt nagy rosszalással fogadta a munkásság ilyféle állásfoglalását. A liberálisok a nemzetiségi, a klerikálisok a vallási közömbösségen ütköztek meg. Sűrűn szerepelnek a „nálunk speciális viszonyok vannak” és „a külföldről bevándorolt vagy attól küldött agitátorok” szövege.⁸ Természetesen e mozgalom gazdasági alapfeltételei nagyon gyengék voltak, mert hisz még Laibachban is a lakosság egyharmada földművelésből élt,⁹ nagyiparról szó sem lehetett és a mesterek és munkások közti érdekellentét csak kezdett érvényre jutni. A Most és társai ellen indított anarchista pör és a vele kapcsolatos üldözések Ausztriaszerte elfojtottak mindenféle munkásmozgalmat, így a gyöngye szlovén mozgalmat is. Sokkal később, 1896-ban alakult csak meg a délszláv szocialista párt. Mikor a munkásság mint lehető politikai erő számításba jött, mindkét párt igyekezett a maga részére megnyerni. A klerikálisok e kísérlete a liberálisokénál sokkal régibb és valamelyes eredménnyel mégis járt, míg a liberálisok cseh mintára alapított

⁶ Prijatelj i. m. 378. és 380. 1.

⁷ Bleiweisow Zbornik 202—5. 1.

⁸ Prijatelj i. m. II. k. 400. 1.

⁹ S. N. 1879. 250. sz.

nemzeti munkáspártja határozott kudarccal végződött.¹⁰

A liberalizmus egy másik szárnyának, a radikális nacionalistáknak mozgalma sem mutat fel több sikert. Amikor a németek közt a *Los von Rom*, jelszavával katolikusellenes irány támadt, a szlovének körében orosz támogatással pravoszláv propaganda indult meg. E propaganda teljes kudarccal végződött és úgy fel-, mint lefelé csak a klerikálisoknak használt. A választások a liberálisok folytonos háttérbeszorulásáról számolnak be. Az általános választójogi harcban, mely oly nagyjelentőségű tény az osztrák politikában, eleinte mindkét párt ingadozó magatartást tanúsított. Tavčar egyik beszédében teljes képtelenségnek jelentette ki, hogy a béresnek ugyanakkora joga legyen, mint a gazdának, mikor azonban a reform feltartóztatatlannak látszott és az orosz forradalmi mozgalom hullámai az egész szláv világot ingásba hozták, mindkét párt mellé állt. E reform óta (1907) a klerikális párt egyre szilárdult szervezetében, a negyedik katolikus kongresszus 1913-ban már szlovén-horvát katolikus kongresszus néven az osztrák horvátokat is magában foglalta és mindenre kiterjedő munkássága, részletes tárgyalásai példaszériiek az egész katolikus világ előtt.¹¹ Mahnič szelleme uralodik még mindig, ha nem is teljes tisztaságában és a kongresszus jegyzőkönyvei fokozatos erősödését, kiépülését mutatják a pártszervezetnek. A liberalizmus ezzel szemben teljes stagnálást mutat, a szocializmusnak egyelőre az ipar fejletlensége szab határt.

3. A szlovének mai helyzete.

1. Nemzetiségi viszonyok.

Az 1910-iki népszámlálás szerint Ausztriában 1,252.940 szlovén volt, nálunk és Horvátországban körülbelül 100.000, Amerikában szintén 100.000, Olaszországban 30.000. Minthogy az amerikai szlovének részben, az olaszországiak pedig teljesen elveszetteknek tekinthetők szlovén nemzeti szempontból, sőt a horvát- és magyarországi szlovének is kétes követelések, összes számuk jóval másfél millió alatt van.

Az osztrák szlovének megoszlása a következő:

	1910-ben	Az összes népesség	
		%-a	%-a 1851-ben
Krajna	490.978	94,4	88,1
Stájerország	409.684	29,4	36,2
O. tengerpart	266.614	32,2	37,3
Karintia	82.212	21,2	30,0

Krajna kivételével a szlovének mindenütt hanyatlanak, még pedig évtizedről évtizedre állandóan. Általában ők Ausztria legrosszabbul szaporodó népe; 60 év óta csak 16%-kal szapo-

¹⁰ Ezzel szemben jellemző, hogy a cseheknél a nacionalista munkásmozgalom több sikert mutat a klerikálisnál. A cseh munkásság Amerikában is távol tartja magát az egyháztól és nagy számmal vesz részt egyházellenes mozgalmakban.

¹¹ *Slovenski-hrvatski katoliški shod v Ljubljani 1913. Katoliška bukvarna.* 363 l.

rodtak. 1831-ben Ausztria népességének 6,1%-át tették ki, 1910-ben pedig 4,5%-át.

Megemlítendő, hogy szlovén részről gyakran hangoztatják a statisztikai adatok megbízhatatlanságát. Az osztrák statisztika az *Umgangsprache*-t keresi, ami nem mindig azonos a nemzetiséggel. A szlovének szerint így az izoláltak, az idegneknel szolgáló cselédek a statisztikában rájuk nézve elvesznek. A statisztika részrehajlását illető szlovén vád nem utasítható teljesen vissza. Tény az, hogy erélyes felszólalásra 1910-ben Triesztben a municipális népszámlálás után elrendelt állami népszámlálás 37.000 szlovén helyett 58.000-et talált. Az ilyen hamisítást bizonyára előmozdítja, hogy az ipari proletariátus egy része nemzeti szempontból teljesen közömbös és nem egy esetben valóban nem könnyű eldönteni egyesek nemzeti hovatartozását.¹² Egészen véve azonban nem valószínű, hogy a hamisítások a városokon kívül nagyobb mérvben előfordulnának és lényegesen változtatnának az eredményen.

Az a terület, melyre Szlovénia néven a szlovének igényi támasztanak, nem nagyobb 30.000 km^2 -nél, vagyis Erdély felénél, Krajna pedig, a szlovén önkormányzat egyedüli helye, kisebb Pest vármegyénél, azaz 10.000 km^2 . Legkritikusabb a szlovénség helyzete Karintiában és rossz Stájerországban is: mindkét helyütt az összes társadalmi osztályok egyaránt szolgáltatják a beolvasztandókat. A Tengerparton a munkásság és középosztály nemzetileg gyöngé, ellenben a parasztság jól tartja magát. Legjobb a helyzet Krajnában és Görzben. Krajna kivételével a városokban is évről évre romlik az arányszám, csupán Triesztben és Görzben mutatkozik haladás. Általában a helyzet az, hogy a szlovének észak, nyugat és dél felől vannak nyomásnak kitéve, csak kelet felé, ahol a horvátokkal érnek össze, nem kell féltetniök a határt. E nyomás erősebb észak és nyugat felől, vagyis a németek irányából, mint dél felől, az olaszok részéről. Ennek oka nyilván az, hogy az az olasz népesség, mellyel a szlovének összeérnek, a műveltség magas fokán álló és jómódú városi lakosság, mely tehát rosszul szaporodik, ellenben a németek parasztok, kik épp oly szaporák, mint a szlovének, de gazdaságilag és műveltségben erősebbek náluk.

Mint említettük, a németek és olaszok mindig hajlandóbbak egymással, mint a szlovénékkel szövetkezni. A bécsi kormányt az olaszok és szlovének egyértelműleg részrehajlással vádolják. Az olasz irredentisták tele vannak panasszal, hogy a szlovéneket Bécs nevelte nagyra ellenük, ellenben a szlovének szerint a németek felsőbb intelemre támogatták az olaszokat.

¹² Dalmáciában előfordul, hogy az olasz párthoz (és nemzetiséghez) olyanok is csatlakoznak, akik beszélni sem tudnak olaszul, mert a párt törődik leginkább szociálpolitikával. E nemzeti differenciálatlanság egy magyar példájául a XVII. századbeli Zrínyiek tekinthetők. A költő Zrínyi Miklós magyar volt ellenben Péter öccse horvátul írt és horvát voltát erősen hangoztatta. A nyelvek *rétegződését* találóan mutatja egy horvát képviselő megjegyzése haditengerészetünk vezényleti nyelvét illetőleg. Szerinte a vezényleti nyelv szép időben német, ha szél keletkezik: olasz, de ha a *bóra* teljes erejével dühöng: horvát.

és Bécs nélkül az olaszok már rég elvesztették volna privilegiált helyzetüket a Tengerparton. Kívált a katolikus párt hiszi, hogy a háború eléggé kimutatta a kormány helytelen politikáját és a háború utánra jobb kort várnak. A valóság nyilván az, hogy valami átgondolt, következetes politikáról alig lehel szó a kormány részéről. Mikor az irredentista agitáció nagy volt és veszedelmesnek látszott, az önfenntartás ösztöne parancsolta, hogy a kormány az olaszok ellen a szlovéneket játssza ki. Mikor azonban az olasz agitáció nem lépett túl a rendes mértéken, a kormány különösebb ok nélkül nem állt egyik tál részére sem. Ellenben a németekkel szemben a kormány szavát legtöbbször a szlovének ellen vetette latba. Ez nem annyira abban mutatkozott, amit a kormány tett, mint inkább abban, amit tenni hagyott. Hagyta, hogy a német többség Stájerországban és még inkább Karintiában hatalmának teljes súlyát éreztesse a szlovénekkal.

— Irigykedve tekintünk a magyarországi tótokra és szerbekre — mondta előttem egy szlovén —, kiknek saját nyelvű iskoláik vannak, holott a mi parasztunk Karintiában. kénytelen német iskolát, Stájerországban pedig úgynevezett vegyes nyelvű, de tényleg szintén német iskolát fenntartani.

Két hatalmas nemzettől szorongathatva és a kormány jóindulatára sem számítva, a szlovénség (elsősorban természetesen a középosztály) életében a nemzetiségi kérdésnek óriási szerepe van. Mint Kosič kitűnő füzetében,¹³ melyre még többször kell hivatkoznunk, mondja, kénytelenek „örökösen védekezni és mindenben mániákusán a nemzeti küzdelem eszközét keresni: a szerelemben, házasságban, ételben és italban, alvásban és sétában és mindenben”. E valóban mániákus lelkiállapot tükröződik vissza például az 1913-ban megjelent *Aus dem Wilajet Körnten* (279 l.) című németnyelvű szlovén röpiratból, melyet a karintiai katolikus szlovén politikai és gazdasági egylet adott ki. Hosszú oldalakra terjedő kimutatásokat találunk a tartományi, állami, postai, állam vasúti és délivasúti szlovén és (külön) szlovénül tudó német tisztviselők számáról, a csak németül tudók számához viszonyítva. Azután végtelen felsorolása következik nemzeti sérelmeknek, melyek közt szerepel, hogy például Klagenfurtban a vasúti pénztárnál a kisasszony egy szlovénül jegyet kérő utasnak valami gorombaságot mondott és hogy a törvényszéki tárgyalóteremben csak a köpési tilalmat jelző felirat kétnyelvű. (Ezt az utóbbit e röpirat *Justitzscandal in Kärnten* című fejezet alatt közli.) Túlzás-e mániákusnak nevezni azt, aki azt képzei, hogy ily részletek az idegent — mert hisz németül, tehát idegeneknek van írva — érdekelhetik? De a szépirodalom is ezt bizonyítja. Ama számos szlovén társadalmi regény közül, melyet e sorok írója. hosszas elszigeteltségében olvasott, egyet sem talált, melyben a nemzetiségi kérdés valamelyes formában kifejezésre nem jutna.¹⁴ A nacionalizmus kivétel nélkül valamennyi szlovén

¹³ *O Slowencima* Nis: Stamparija Kraljevine Srbije 1915. 42. l.

¹⁴ A szlovén irodalom olvasásában leginkább a kisvárosi élet rajza érdekelt. Azt lehetett várni, hogy a provincializmus, mely például Ibsenből oly halhatatlan ellentmondást váltott ki és azt

pártban megvan, katolikusoknál, liberálisoknál, radikálisoknál és szocialistáknál egyaránt és lényeges pontja programjuknak.

II. Politikai pártok.

Szervezettség és szám tekintetében a pártok közül első helyen áll a klerikális párt. A szlovén klerikalizmust jellemzi a Kúriához való viszonyában, hogy e viszony közvetlen, melyet nem gyöngít semmiféle püspöki vagy állami külön befolyás. Ez szabály mindenütt, hol a katolicizmus a vallásilag vagy nemzetiségileg defenzívába kényszerített kisebbség vallása. Mint-hogy azonban a katolicizmus uralkodó vallás Ausztriában, a szlovének nem részesülnek a Kúria részéről oly hathatós nemzeti védelemben, mint a nem-katolikus országok katolikusai, például a lengyelek Porosz- és Oroszországban. A pápaság természetesen nem támogathatja a szlovéneket a katolikus olaszok vagy éppen a nagyon hithű alpoki németekkel szemben. Nincs a társadalmi életnek az a megnyilatkozása, hol a párt meg ne jelennék: iskolákban, irodalomban, művészetben, kultur-egyletekben, bankokban, szövetkezetekben, munkásegyletekben, le egészen a tornaegyletig, ahol a vallásilag indifferens *Sokol* (sólyom) egyletekkel szemben *Orel* (sas) egyleteket létesített.

Kosič¹⁵ így jellemzi a pártot: „A szlovén klerikálisok lényegében nagy agrár-parasztpárt, mely mint minden paraszt, konzervatív és gyanakvó..., mely egybeforrt a Habsburgok uralmának üdvébe vetett hittel, kik a szlovén nemzetnek legalább nyelvét és szokásait fogják meghagyni, melyet tőlük egy megnövekedett Olaszország elvenne. És minthogy a szlovén klerikalizmus nem szerzetesi természetű, mint a dalmát, több érzéke is van a parasztság napi szükségletei iránt. A káplánok, kik maguk is parasztok fiai, a földművesszövetkezetekben, olvasóköriökben, dalkörökben működnek és választásoknál a tömeg érdeklődését kivált a kisebb kérdésekre irányítják, melyek nemzeti szempontból jelentéktelenek, ellenben a parasztok szerint fontosak; mint például a községi szabályrendeletek, vadászati, erdei ügyek stb.” A párt gazdasági politikája: a parasztság és a kisipar védelme, elsősorban szövetkezetek segítségével.

A párt főerejét a parasztság teszi, de idetartozik a papságon kívül az intelligencia egy része és az iparosok többsége is. Minthogy e párt lojalitása kétségtelen, ez a legkormány-

a feszültséget gyűjtötte fel benne, mely fő lendítőereje lett költészetének, a szlovén irodalomban is nagy erővel fog mutatkozni. Ez azonban nem következett be. Például Cankar, aki kétségkívül tehetséges író, regényeiben és drámáiban felhasználja ugyan e motívumot, de, bár néha felemelkedik a humor magaslatára (például *Za narodov blagor* című vígjátékában), többnyire nem tud fölébe emelkedni a tárgyalt kicsinyes viszonyoknak, inkább beléjük keveredik, beléjük vész. Nem képes magát emancipálni a probléma alól. Ez persze Ibsennek könnyebb volt, mert Norvégiában a provincializmust nem súlyosította a nemzetiségi kérdés és mert évtizedes távolléte alatt lehetséges volt bizonyos távlatra és magaslatra tennie szert.

¹⁵ I. m. 22. 1.

képesebb párt. E lojalitás egyik jele, hogy a párt mindenkor leghatározottabban utasított vissza mindenféle szerbbarát megnyilatkozást, hogy azonban a délszláv érzelem mégis kiélhesse magát, már béke idején ápolta a bolgár barátságot, — a Kúria és Strossmayer is mindenkor sok reményt fűztek a bolgár propagandához — és a *Slovenska Matica* szerb tanfolyamainak és a radikális diákok orosz köreinek ellensúlyozására bolgár nyelvi és történelmi tanfolyamot rendezett. Természetes, hogy ezt az akciót Bécsben a párt javára könyvelték el. A közjogi politikát illetőleg e párt a trializmus alapján áll, mint az összes szlovén pártok. E kérdésben a pártok közt csak taktikai különbségek vannak.

A szlovén katolicizmus szervezetét katolikus körökben külföldön is nagyra tartják és tényleg alig van rá példa, hogy más népnél egy vallási párt hasonló hatalomra tett volna szert.

A párt élén Susterčič, egyúttal Krajna tartományfőnöke áll, ki Bleiweis energiáját, kíméletlenségét és erős gyakorlati érzékét örökölte. Újabban a pártban a vezérrel ellentétes áramlat alakult ki, melynek élén Krek, egy demokratikus érzelmű, önzetlenségéért és idealizmusáért dicsért pap állt, aki a keresztényszocialista elvet képviseli. Bár nyílt szakításra nem került a sor, a szövetkezetek által létesített bank körül forgó harcban az ellentétek már nagyon kiéleződtek. Új pártalakulásra volna kellő alap, ha egyrészt a vagyonosabb és konzervatívabb, másrészt a szegényebb és radikálisabb parasztság és iparosság közti ellentét nem lenne kiegyeztethető, amihez a papság világias és aszkétikus ellentéte, továbbá nem csekély mértékben az öregek és fiatalok közti vérmérsékleti különbség is hozzájárul.

A liberalizmus csak lassan kezd kibontakozni és nyíltan szembehelyezkedni a klerikalizmussal. A liberális párthoz tartozik az intelligencia, a kereskedők és iparosok többsége. A városokon kívül sehol sem tudott gyökeret verni és úgy temperamentumban, mint ideológiában teljesen, a 90-es évek osztrák és magyar liberalizmusának keretei közt mozog. Kevés energiát és fejlődőképességet mutat. A prágai cseh egyetemen nevelkedett fiatalság, kivált Masaryk és Drtina tanításai alapján a jelen század eleje óta nemzeti radikalizmust hozott magával, melynek következtében teljes szakadás állt be e szárny és a klerikálisok közt. Ellenben a liberálisok jobbszárnya még ma is szeretné, ha nem kellene teljesen szakítania a klerikálisokkal és kevés kétség van aziránt, hogy ha az utóbbiak kinyitnák az ajtót, a liberálisok szívesen surrannának be rajta. Nagyjában véve még ma is igaz, hogy a liberálisok (tehát nem a radikálisok) liberalizmusa csak abban áll, hogy nem klerikálisok. A friss, harcok klerikalizmus és a tespedő liberalizmus helyzetét élénken illusztrálja, amit e sorok írója előtt egy öreg szlovén pap mondott a görzi szlovén liberálisokról: „Csak lármáznak, hogy ők liberálisok, de tanulni semmit sem akarnak.”

Közjogilag az óliberálisok a szlovénlakta területek egyesítését kívánják egy koronatartományban, Szlovénia néven, egy valamivel radikálisabb szárny nyíltan a trializmus és a horvátokkal való egyesülés híve. A szerbekkel való politikai barátkozást nyíltan még a radikálisok sem hangoztatták, ellen-

ben a kulturális, főként irodalmi egyesülést sok oly liberális is előmozdította (és ez Horvátországban sem volt másként), ki legtávolabbról sem *gondolt* arra, hogy ezt politikai, nevezetesen közjogi térre is átvigye, Ivan Cankar, a neves elbeszélő és Ivan Prijatelj, a jeles művelődéstörténész azonban élénken tiltakoztak a *Slovenska Matica* elnökének, Ilešičnek horvát nyelven való írása ellen, amiben az önálló szlovén nemzet és nyelv eszméjének feladását látták.

A szocialistákhoz tartozik a szervezett ipari proletariátus és az intelligencia egy kis töredéke. A Masaryk és Drtina elvein Prágában nevelkedett fiatal nemzedék hazajöve, némely esetben nem tudott belehelyezkedni az, annyira opportimista liberális párt kereteibe és a szocializmushoz csatlakozott. A szocialistáknak sikerült itt-ott a parasztságot is megnyerniök. elsősorban a városok közeiben. Azonban a pártnak agrár-programja nincs és ez a paraszthódítás nem nagyméretű és nem viseli a tartósság jellegét magán. Mint Kosič írja, mikor a parasztok a szocialistákkal szavaznak, az a gondolat vezeti őket, hogy: „Hadd lássuk, hátha ezek segíthetnek rajtunk”. (I. m. 39. 1.)

Kiemelendő, hogy a katolikus és liberális szervezet csak Krajnára terjed ki, a szocialista ellenben nemcsak az összes szlovénekre, hanem az összes osztrák délszlávokra. A Krajnán kívüli szlovének (Stájerországban, Karintiában és a Tengerparton) sokkal gyöngébbek, semhogy pártokra szakadhatnának. Konzervatív nemzeti parasztpártok vannak e tartományokban, igen erős katolikus jelleggel. A krajnai klerikális párt, hivatalos néven *Slovemka ljudska stranim* (szlovén néppárt), a stájer és tengerparti szlovén nemzeti és az isztriai és dalmát horvát képviselőkkel együtt a szlovén-horvát parlamenti klub tagjai, míg az egyetlen liberális az ifjúcseh klub vendégtagja.

* * *

E sorok írása óta nagy változás állt be a szlovén pártéletben. Krek meghalt ugyan, de halála után irányzata felülkerekedett a szlovén katolikus pártban. A cseh pártok egyesülése a közjogi radikalizmus jelszava alatt pedig hasonló egyesülést okozott a szlovéneknél. Amikor Susterčič, ki a bécsi centralista álláspontot védte abban a formában, amint ez a szlovének közt még egyáltalában védhető, e törekvésekkel szembe fordult, állása megingott, amikor pedig Jeglič püspök is nyíltan ellene foglalt állást, teljesen elvesztette lába alól a talajt, még azok is otthagyták, kiket eddig az egyházfő tekintélye tartott mellette. Ma teljesen és végleg bukott politikusnak tekinthető, kit egyebek közt a háború ideje alatt fokozott mértékben kifejteti „közgazdasági tevékenysége” által gyűjtött nagy vagyona is diszkreditált a közvélemény előtt. Ma a szlovén pártok közti különbség a nemzeti érdekek védelme folytán épp úgy háttérbe szorult, mint a cseheknél.

III. Kulturális egyesületek.

A szlovénekben igen nagy fogékonyság van az egyesületi élet iránt. Ezt *talán* némelyek az ősi szláv házközösségi intézményből fogják származtatni, azonban sokkal valószínűbb,

hogy ez a katolikus szervezeten nevelődött papság műve. Ezeknek az egyesületeknek felsorolása a magyar olvasót aligha érdekelné.¹⁶ Kiemelhető azonban a *Druzba Sv. Mohorja*, 1852-ben alapított katolikus jellegű népies könyvkiadó egyesület, mely a vallási irányon kívül jó szépirodalmi és ismeretterjesztő (kivált földművelésre vonatkozó) műveket terjeszt. 1911-ben 84.855 tagja volt és 1911-ig nem kevesebb, mint 13 millió könyvet adott ki. Ily kis népnél valóban példátlan eredmény. Túlbecsülni persze nem kell működését. Kosić szerint: „a kulturális haladást nem mozdítja elő, de ápolja az olvasást és bizonyos mértékben visszatartja a parasztságot szabadidejének rosszra, való fordításától, küzd az alkoholizmus és a testi és lelki erkölcstelenség ellen”. Elvégre ennyi is elég egy oly egyesülettől, mely „évi két koronáért ad tagjainak évente hat könyvet és pár száz napi abszolúciót a pokoltól”. (Kosić i. m. 28—29. 1.) A *Sokol* tornászegyletek száma 1911-ben 81 volt 7192 taggal, a szlovén turistaegyleteknek pedig 4000 tagjuk volt.

4. Sajtó.

A háború előtt a következő napilapok jelentek meg: *Slovenski Narod* (óliberális, megjelenik 1867 óta), *Slovenec* (klerikális, megjelenik 1872 óta), *Zárja* (szocialista, 1911 óta), *Edinost* (szlovén nemzeti, 1.907 óta), *Dan* (nemzeti radikális, 1912 óta). A háború óta csak három lap jelenik meg, a *Slovenski Marod*, a *Slovenec* és az *Edinost*. E lapok mind Laibachban jelentek, illetve jelennek meg az *Edinost* kivételével, mely a trieszti olaszellenes szlovén nacionalizmus orgánuma. Egy beavatott ember állítása szerint a *Slovenski Narod* körülbelül 23.000, a *Slovenec* körülbelül 28.000 példányban jelenik meg, ami jóval nagyobb a háborúelőtti számnál. Bár mindkét lapnak több hónapon keresztül voltam előfizetője, nehéz volna ítéletet mondani róluk, annyira teljesen egyformán színtelen az egész osztrák szláv sajtó a háború óta. Talán annyit lehetne mégis mondani, hogy hírszolgálat és terjedelem tekintetében körülbelül a jobb vidéki magyar lapok színvonalán állnak. Kosić¹⁷ így ír: „Mindenekelőtt hangoztatni kell, hogy a szlovén sajtó az összes délszláv közül a legildomosabb és legerkölcösebb. Benne is fordul elő vitatkozás és polémia, éles szavak és gúny, de bizonyos határokat tiszteletben tartanak és tartanak a saját becsületre, de viszont tisztelik a másét is... A szlovének átlag a legműveltebb délszláv nemzet.” Egy szlovén író, kit ebben az ügyben megkérdeztem, nincs ezen a véleményen, sőt azt hangoztatta, hogy a személyeskedésen kívül a revolverzsurnalisztika sem ismeretlen az utóbbi évek óta a szlovén sajtóban. Ez a vélemény azonban talán csak a túlságos tárgyilagosságra való törekvésre és önkritikára vezethető vissza, mert e sorok írójának megfigyelései teljesen Kosić ítéletét igazolják. A személyeskedésnek azt a túltengését, a hangnak

¹⁶ Meg-találhatók *Smotra jugoslovenskih kulturnih drusilev*. Ljubljana 1910 (64 1.) c. füzetben, melyben a délszláv kultúregyletek anketájáról szóló jelentések vannak.

¹⁷ I. m. 36—37. 1.

azt az eldurvulását, mely például a szomszéd horvát sajtóban oly megszokott (hogy a szerb sajtóról ne is beszéljünk), a szlovén sajtóban sehol sem találta, tehát csak ritkán fordulhat elő. A klerikális lap, a *Slovenec* például a délszláv szociáldemokrata párt nemrég megjelent háborús pártiratát igen tárgyilagos hangon bírálta, doktrinerizniust vet a párt szemére, hogy ahelyett, hogy arra adna tanácsot a munkásságnak, hogy e nehéz időkben mint éljen meg, a távoli jövő problémáival foglalkozik. De szó sincs benne a szegény munkások vérét szívó agitátorokról, mint hasonló alkalommal például nálunk szokásos. Viszont a szocialistáknak egy régebbi röpiratában: *V dobi klerikalizma* (A klerikalizmus korában) az idegennek feltűnő a teljesen parlamentáris hangnem. Ilyen hangot az egyház elleni röpiratokban még a polgári sajtó részéről is nehéz találni az Anglián kívüli Európában. Pedig az író nem vét a *fortiter in re* elve ellen.

Néhány hónap óta a hivatalos nyomás a sajtóban enyhült, sőt már egy szocialista napilap is jelenik meg Laibachban.

A szlovén sajtóról fogalmat ad az 1912-i bibliográfia.¹⁸ Eszerint 1912-ben összesen 170 időszakos lap volt a következő csoportokkal: 6 napilap, 21 politikai hetilap, 17 szaklap, 17 mezőgazdasági, 13 munkás-, 12 vallási, 9 ifjúsági, 8 tudományos, 5 testgyakorlati, 4 szabadgondolkozó, 4 zene, 1 anti-alkoholista és 1 női lap.

5. Iskolaügy.

Az iskolaügy a nemzetiségi kérdés főütközőpontja Ausztriában azonban e kérdés élességéből veszített, mióta nagyjában megvalósult az az elv, hogy a népoktatás a nép anyanyelvén folyjon. Azóta a harc inkább csak a közép- és felsőfokú oktatásra terjed ki.

A szlovén népoktatás helyzetét e számok mutatják:

	Szlovén népiskola	Szlovén-német népiskola
Stájerországban volt	230	49
Karintiában volt	3	89
Krajnában volt	389	10
Görz-Gradiskában volt	204	2
Isztriában volt	37	—
Triesztben volt	12	—
Összesen	875	150

Középiskolák tekintetében a helyzet a következő: Van egy tisztán szlovénnyelvű gimnázium St. Vid-ben. Szlovén-németnyelvű: 2 gimnázium Laibachban, 1—1 Krainburgban és Rudolfswertben. Ezekben az algimnázium a német és görög nyelv kivételével tisztán szlovénnyelvű, a felső gimnáziumokban fokozatosan terjed a szlovén nyelv, bár úgy van tervezve, hogy a földrajz és történelem tanítási nyelve mindig német maradjon. Az idriai főreáliskola tanítási nyelve túlnyomólag

¹⁸ Jankó Slebinger: *Slovenska bibliografija za l. 1907—12*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1918. 336 l.

és egyre inkább szlovén, a földrajz és történelem kivételével. Stájerországban kétnyelvű gimnázium, van Ciliiben, Marburgban és Pettauban, az utóbbi kettőben a felső gimnáziumban a szlovén nyelv tanulása kötelező a szlovénekre nézve. Karintiában St. Paul és Klagenfurt gimnáziumában a szlovénekre nézve kötelező a szlovén nyelv. Ugyanígy van a trieszti állami főgimnáziumban, a görzi még nem teljes gimnáziumban pedig a tanítási nyelv túlnyomókéig- szlovén volt. Összesen tehát egy tiszta szlovén középiskolán kívül 12 középiskolában van a szlovén nyelvnek több-kevesebb joga. 1911-ben összesen 3827 szlovén anyanyelvű középiskolai tanuló volt Ausztriában.

A tanító- és tanítóképzők közül a laibachi és görzi kétnyelvű. Ami a szakiskolákat illeti, a szlovének nagyon panaszkodnak a szakoktatás elhanyagoltságát. Vannak ugyan jó földművesiskolák, de ezek száma csekély és még rosszabbul áll az ipari és kereskedelmi oktatás ügye.

A laibachi szlovén egyetem a legfőbb nemzeti kívánságok közé tartozik, bár hangzott fel oly kívánság is, hogy Trieszt kapjon szlovén egyetemet.¹⁹ Ezt azonban bajos komolyan venni. Sokan azt kívánják, hogy míg szlovén egyetem nincs, a zágrábi egyetem jogosítványai Ausztriában is ismertessenek el, hogy a szlovének ezt a délszláv egyetemet látogathassák. Legtöbben a bécsi, gráci és prágai egyetemre mennek. Az 1912. (téli) félévben Bécsben 268, Grácban 120 és a prágai cseh egyetemen 119 szlovén anyanyelvű hallgató volt. Ugyanakkor műegyetemi hallgató Bécsben 43, Grácban 24, a prágai cseh műegyetemen 21 volt. Tény az, hogy a prágai főiskolák egyre inkább előtérbe nyomulnak. Azonban az is kétségtelen, hogy a cseh nyelv nagyobb nehézséget okoz a szlovéneknek, mint a német, melyet a középiskolából és jórészt otthonról hoznak magukkal. Épp ezért a cseh egyetemen a szlovén hallgatók gyakran német nyelven teszik le a vizsgát.²⁰

5. Gazdasági élet.

A szlovén gazdasági életről a legfontosabb tények a következők:

A mezőgazdaságban a kisbirtok uralkodik. A szlovének közt Görzben 100 hektáron felüli birtok 90 van (15 ezek közül 1000 hektáron felül), egész Karintiában 700 és Krajnában 334

¹⁹ Vladimir Knaflič: *Vsenčilišče v Trst!* Gorica: Gabrsek 1912. (38 l.)

²⁰ Minthogy ezt a csehek és szlovének (legalább is, ahányat e sorok írója kérdezt) tagadják, bizonyítékul szolgáljanak ezek az idézetek: „Annak bizonyítéka, hogy Prágában mennyire idegenek vagyunk, az is, hogy a cseh egyetemen német nyelven kell vizsgáznunk.” (B. Vošnjak. *Veda* 1912. évf. 432. l.) „A szlovének a cseh egyetemen német nyelven is vizsgázhatnak, ami lehetővé teszi, hogy egyáltalán ne törődjenek a cseh nyelv megtanulásával.” (*Zara*. 1908/9. évf. 179. l.) „Tisztelnünk kell továbbá, hogy a csehek teljesen megszokták, hogy a szlovének túlnyomó részben németül vizsgáznak. Ez Krakóban is lehetséges.” (U. o. 181. l.) Tudniillik a katolikusok a liberális cseh egyetem helyett Krakónak szeretnének propagandát csinálni.

(37 ezek közül 1000 hektáron felül). Kiemelendő, hogy e nagybirtokok javarésze erdőség (például Krajinában 344-ből 289) és hogy a hátralevők közt is sok a nem egyéni (állami, községi stb.) földtulajdon.²¹ A birtokrendezés (tagosítás) és a föld tulajdonos elaprózódása sokat tárgyalt kérdések, valamint a lápok lecsapolása és a Karsztnak vízzel való ellátása.

Az ipar gyöngye és többnyire mezőgazdasági termények és fa feldolgozásával foglalkozik. A vállalatok túlnyomókéig kisüzeműek és mintegy fele van szlovén kézben, leginkább a kisebbek.

Szlovén bankok cseh mintára keletkeztek és most is cseh támogatásban részesülnek. A laibachi Hitelbank (*Ljubljanska Kreditna Banka*) 8 millió alaptőkével évi 480.000 korona nyereséggel, a háború előtt 6% osztalékot fizetett és a trieszti Adriabank (*Jadranska Banka*) 12 millió alaptőkével a vezető szlovén pénzintézetek. A szlovéneknél fontosabbak a cseh bankok, de ezek is háttérbe szorulnak a bécsi és Triesztben az olasz tőke mellett. Újabban részint közvetlenül, részint bécsi intézeteken keresztül növekszik a Tengerparton a német érdekeltség.

A szövetkezeteknek nagy részük volt a szlovének gazdasági emancipációjában. Cseh mintára Vošnjak kezdte a hitel-szövetkezetek alapítását a 80-as években, majd később Krek a fogyasztó- és termelőszövetkezeteket terjesztette. A liberális párt eleinte, nyilván kereskedő tagjaira való tekintettel, az utóbbi két fajta ellen heves küzdelmet folytatott, de teljesen hiába. A parasztság igen élénk részt vesz a szövetkezeti életben. A háború előtt volt 800 parasztszövetkezet (ezek közül körülbelül 500 hitelszövetkezet, egy 1917-ben alapult központi bankkal) 650.000 taggal, 6 millió korona tőkével, 1 milliárd (!) forgalommal és 1 ¹/₂ millió nyereséggel. —

Befejezés.

Gyakorlati politika szempontjából a szlovén kérdést illetőleg ránk nézve csak egy fontos: be fognak-e a szlovének a németségbe olvadni, megmaradnak-e szlovénekül vagy egyesülnek-e nyelvben a horvátokkal? Eleve elutasítani egyik lehetőséget sem lehet, csupán kisebb vagy nagyobb valószínűségről beszélhetünk.

Ha e háborúban a Tengerpart gazdát cserélne, ez katasztrofális volna a szlovénekre nézve, minthogy itt 266.614 szlovén lakik, kik az igazán számba vehető szlovénségnek legalább is 20%-át teszik. Nagy kérdés, hogy egy 1-2 milliós nép elbír-e ily amputálást. A lengyelek élhettek tovább három részre osztásuk után is, mert mindenütt elegen voltak külön-külön is nemzetek. Ha talán nem is lehet mondani, hogy a szlovénség tengődik, kétségtelen, hogy ellenálló képességének határai szűkek. A népnyelv is tele van germanizmusokkal és német szavakkal. Bár e sorok írója a Görz vidéki dialektust ismeri,

²¹ Kosič i. m. 39—40. 1.

²² Kosič m. 39—42. 1.

mely legkevésbé van német hatásnak kitéve, meglepődött, hogy parasztok, kik egyáltalában nem tudnak németül, egymás közt is mennyi oly német szót használnak, melyre van szláv kifejezés: *Zeit, Platz, Speck, schlecht, schwach* stb., stb. teljesen közkeletűek. Ha a szlovének száma Ausztriában lepadna, elképzelhető volna a nyelv fokozott elcsenevészedése, mely végre oly helyzetbe juttathatná őket, mint amilyen az írek és az angol nyelv közt van. Ha a helyzet változatlan marad, nagyon valószínűnek látszik, hogy a szlovének megmaradnak és megerősödnek. Változatlan helyzet alatt elsősorban Horvátország változatlan közjogi helyzetét értjük. Ha minden a régi-ben marad, teljesen valószínűtlen, hogy a szlovének a horvát nyelvet átvennék vagy hogy akár csak nagyobb mértékben is tanulnák. A nyelvtanulás irányát a gyakorlati szükséglet szabja meg, nem a politikai meggyőződés. Nyilvánvaló, hogy a csehek közt az orosz nyelvnek sohasem lehet oly szerepe, mint a németnek. Már pedig miféle gyakorlati szüksége volna a szlovénség nagy tömegének horvátul tudni? Egészen más lenne a helyzet, ha a trianizmus a szlovén föld bevonásával megvalósulna. Ez esetben persze a horvát nyelv recipiálásának nagyon kedvező esélyei volnának.

A *Veda* című folyóirat 1913-ban körkérdeést intézett a horvát-szlovén közeledésről, melyre a válaszok nagy tömege érkezett be. Ezek mutatják, hogy a kérdés mennyire foglalkoztatja a szlovén középosztályt. Csak egyetlen válasz szól ellenségesen a horvátokról: „Kultúránk nagyobb megvetését nem találtam sem a németek, sem az olaszok szívében.” (I. h. 99. 1.) Az iroisztriai, hol legnagyobb a horvát-szlovén érintkezés és csak igazolja B. Shaw mondás át az ír-angol ellentétéről, hogy igazi gyűlölség csak a rokon gyűlölség. A többiek mind kívánatosnak tartják a közeledést, bár a szlovén irodalmi nyelvet — különböző mértékben — szeretnék némelyek megtartani. Érdekes, hogy sokan a fonetikus helyesírásban látják az elkülönülés forrását, mert persze a régi etimológiai helyesírásban a délszláv nyelvek jobban hasonlítottak egymáshoz. Egy hozzászóló meg éppen bécsi ármányra vezet vissza az elkülönülést: „A bécsi, hofrat-i²³ politikai helyesírás vezetett a szláv szolidaritás gyöngítéséhez.”

Figyelemreméltó a Dragotin Lončar által kifejezett szocialista álláspont is: „Mi délszlávok nemzetileg el vagyunk nyomva, mert gazdaságilag gyöngék vagyunk. Köztünk idegen tőke terjeszkedik, hogy földünk gazdagságát kiaknázza, mi pedig ennek szolgálai vagyunk. Az idegenek gazdasági túlhatalma tartja vissza nemzeti fejlődésünket. Idegen urak saját nyelvüket parancsolják ránk és ők határozzák meg, hogy mennyire lehessünk szlovének és délszlávok.” (I. h. 383. 1.) A szocialisták szerint: „A mostani délszláv nemzetek csak elemek, melyek együttesen alkotnak nemzetet.” (I. h. 552. L) Ahol egy különlegesen nemzetközi párt így nyilatkozik, ott kevés kétség lehet az egész nemzet akarátát illetőleg.

²³ Kopitar, Miklosičh és Jagič értendők.